

beslommeringen daaraan verbonden, moet hij tegelijkertijd wekelijks voor De Heraut, later nog dagelijks voor De Standaard klaar staan. Tusschen- door houdt hij lezingen en schrijft brochures. En toch is eigenlijk slechts „een snipperuurtje“ beschikbaar „voor den politieke strijd, die op zichzelf, onder zoo ongunstige omstandigheden, meer dan een heelen mensch vordert“ (63).

Want vóór op gaat zijn eigenlijke werk: tot 1874 is hij predikant van een groote-stads-gemeente. Als voor al wat hij deed, gaf hij ook hiervoor den volten inzet van zijn persoon. Maar het is geen wonder, dat het soms Zaterdagochtend 2 uur werd, eer de preek was opgeschreven en behoorlijk gememoriseerd!

Want Kuyper maakte werk van zijn preeken, en hij hield terdege rekening met zijn gehoor. Wanneer hij op Nieuwjaarsdag 1870 moet voorgaan in de Utrechtsche Janskerk, waar de ultra-behouden- de „conservativistische“ aristocratie placht te verschijnen, kiest hij opzettelijk als tekst: Ziet Ik maak alle dingen nieuw! (74).

En bij het preeken kwamen dan nog de afmat- tende „bagatelles van het kerkelijk leven“ (191), zooals „catechiseeren, bezoeken, kerkeraadsverga- deringen en commissarissen arbeid“, kortom, „een bijna niet te torschen last“ (181).

Zijn Utrechtsche predikantsstijl werd bovendien verbitterd door de tegenwerking van zijn collega's, die, als het maar even kon, den rustverstoorder systematisch passeerden. Het is begrijpelijk, dat, na de rustige jaren in de pastorie van Boesd, deze tegenwerking, die hem „op elk gebied zocht te knakken en te nekken“, zijn gemoed kwelde. „Waarlijk er is hulpe van den Heer noodig, om onder zoo veel kwelling en vaak onedele practijk van menschen, die u straks zeer broederlijk de hand drukken, niet uit balloofigheid of op te geven of openlijk met hen te breken, terwijl toch beiden op mijn jaren voor mij een zedelijke zelfmoord zou zijn“ (37). Groen, die „nog wel erger gewend was, troostte hem met de opmerking, dat de klein- geestige tegenstand „een certificaat van pligtbe- tragting“ mocht heeten.

Maar van zijn gemeentelieden, althans van een deel hunner, ontving hij ruimschoots sympathie. Het maakt zijn hart weer klein, wanneer zij hem op zijn verjaardag verrassen met „een prachtige piano van de beste soort“ (56). Vooral te Am- sterdam waren er velen, die hem op de handen droegen. En daar de tastbare bewijzen van gaven! In 1872 kreeg hij, uit bijdragen van arm en rijk, ook van enkele niet-Amsterdammers (Groen schonk de vorstelijke som van f1250.—) niets meer of minder dan een huis aan de Prins Hendrikkade ten geschenke!

Kuyper hing aan zijn ambt met heel zijn hart. Hoeveel moeite heeft het hem gekost, er van te scheiden! Al was hij het met Groen eens, dat „de roeping van een predikant met die van leidsman eener politieke rigting onverenigbaar“ is (269), toen hij eenmaal, na zijn benoeming tot Kamerlid, voor de keus stond, viel hem die ontzettend zwaar.

Drie weken lang verkeert hij dan in pijnlijke onzekerheid. Aanneming, ook al staat hij er op, door emeritaat zijn radicaal met de rechten, daar- aan verbonden, te behouden, beteekent het einde van zijn predikantschap. Dat vooral weegt hem zwaar, temeer daar velen, die van zijn actie de bevrijding van het synodale juk verwachtten, hem tot blijven dringen.

Daar komt dan bij de onzekerheid, ook mate- riële, van de politieke loopbaan, want de latere toestand was toen nog niet te voorzien en „een arm politicus is vooruit reeds zedelijk verzwakt“ (78). Bovendien (men zou het van Kuyper niet verwacht hebben) twijfelt hij aan zijn geschiktheid om op te treden als leider in de praktische politiek, vreest zelfs, ook al in verband met de groote ver- wachtingen die men van hem koestert, voor een fiasco, dat in hem ook de partij zou treffen.

Maar vóór alles: hij is „zoo bang, om uit Gods weg te loopen“ (277), wanneer hij zijn bediening neerlegt.

Zoo wordt hij heen en weer geslingerd in „groote zielsbenauwing“ (278), die nog verzwakt wordt door de „kleine angsten“ van elken dag: „Wij zijn dagelijks bedreigd met een werkstaking op onze zetters, ... Gisteren viel onze kindermid met ons jongste kind van een hoogen trap en vandaag stak mijn jongen met een schaar een diepe wond tot op het been vlak bij mijn pols“ (278). Schijn- bare futiliteiten! Maar wie weet, hoeveel invloed juist zulke kleinigheden kunnen hebben in mo- menten van groote spanning, is den uitgever dank- baar, dat hij hier niets geschrapt heeft. Zij dragen het hunne er toe bij, ons Kuypers worsteling in heel haar omvang nader te brengen. Alleen de lectuur van een intieme briefwisseling kan dat bewerkten.

Het heeft geen zin, om gissingen te gaan maken over wat er gebeurd zou zijn als Kuyper een andere keus gedaan had. Niet alleen onze poli- tieke geschiedenis zou dan een niet te berekenen wending genomen hebben, ook Kuypers levensloop (hij overwoog, na eventueel bedanken, abstinentie van de politiek) en misschien zijn karakter zouden zich anders ontwikkeld hebben. In verband met het laatste is althans merkwaardig, dat hij als be- zwaar tegen het optreden in de Kamer de over-

weging liet gelden: „Zal in die onheilige atmos- feer mijn ziel niet lijden?“ (276), en daarnaast: „Er is zooveel in dat de verkeerde neigingen van mijn hart wel toelacht“ (277).

Hoe het zij, 10 Februari 1874 (belangrijke datum in onze geschiedenis!) heeft Kuyper gekozen voor de politieke loopbaan. „Invitus accepi“, telegrafeert hij aan Groen: tegen wil en dank heb ik aange- nomen. Wat heeft tenslotte den doorslag gegeven? Wij weten het niet, maar iets er van schemert door in de volgende brieven aan Groen, twee dagen vóór de beslissing, die ik het liefst maar zonder verderen commentaar citeer: „Nog nooit nam ik gewichtige besluiten van dien aard, zonder een leeken van den Heer ontvangen te hebben. Juist daaraan dankte mijn vastheid van toon en zeker- heid van tred haar oorsprong. Meest kreeg ik dat eerst in de akme (d.w.z. 'thoogtepunt, H. S.) van mijn geestesspanning. Ge verstaat dat beiden der ziel, niet waar? die vrees om tegen Zijn wil te doen, uit Zijn weg te loopen en van Hem af te gaan“ (284).

Kuypers vrees is beschaamd. Ons, die achter de dingen staan, kost het soms moeite, de toenmalige bezwaren en moeilijkheden op hun juiste waarde te schatten. Wat heeft het b.v. een voeten in de aarde gehad, eer De Standaard was opgericht? Uitvoerig lichten de brieven daar over in, met vele aardige bijzonderheden. Zoo lezen we hier, dat het maar weinig heeft gescheeld, of het anti- revolutionaire hoofdorgaan zou den naam gekre- gen hebben van „De Geus“ of zelfs „Het Geus- ken“! Voor „De Geus“ voelde Kuyper zelf het meest, maar hij zwichtte tenslotte voor de mee- ning van de commissarissen en voor het advies van Groen, die dien naam te antipapistisch vond.

Ook toen het blad eenmaal op gang was, daag- den telkens weer moeilijkheden op, vooral van geldelijke aard. Zoo zien we Kuyper, bij den overvloed van al zijn andere werk, bezig zich te verdiepen in gedetailleerde berekeningen over on- kosten, salarissen, abonnementsprijs, enz. Alles kwam op hem neer!

Op de vergaderingen der commissarissen, van wie er nota bene één roomsch geworden en een ander uitgesproken contra-revolutionair was, ging het soms warm toe. De „aristocraten“ willen het blad wel steunen, mits het in meer conservatieve richting gaat koersen. „Doen commissarissen dat“, schrijft Kuyper, „dan verliezen ze hun hoofd- redacteur“ (263). Hij weet precies wat hij wil en wat hij waard is! Het was immers volkomen waar, wat Groen reeds in 1873 opmerkte: „Men leest De Standaard om te weten wat Dr Kuyper zegt en wil. Niet, bijna niet om den verderen inhoud. ... De exceptionele belangrijkheid van dit orgaan ligt in den Hoofdredeur“ (264, 269).

Maar ik moet mij beperken. De verleiding tot verder citeeren is sterk, want voor onze kennis, zoowel van Kuypers persoonlijke ontwikkeling als van zijn rol in de toenmalige kerkelijke en poli- tieke verwickelingen vloeit hier een rijke bron. Wat in groote lijnen reeds lang bekend was, komt hier eerst recht tot leven door een overvloed van details, heet van de naald te midden van den loop der gebeurtenissen opgeteekend.

Kuypers verhouding tot confessioneelen, ethi- schen en modernen, tot conservatieven en room- schen (hoever was hij aanvankelijk nog verwijderd van het denkbeeld van coalitie!), zijn organisatie van de volkskracht, zijn allesbehalve gelukkig Kamerdebuut, en zooveel andere onderwerpen meer, zij komen hier in nieuw licht te staan.

Niet het minst ook zijn verhouding tot Groen. Maar daarover nader in een volgend artikel!

H. SMITSKAMP.

VAKWETENSCHAP EN PRAKTIJK

De beteekenis van de Prot. Chr. Centrales en Vak- organisaties van patroons voor het kerkelijk, politiek en maatschappelijk leven in ons vaderland.

III.

De misleiding omtrent de beteekenis.

Het kan niet anders, of de oppervlakkige be- schouwer zal omtrent de beteekenis der Christe- lijke patroonsorganisatie menigmaal worden mis- leid. De afwijzende, soms zelfs onverschillige hou- ding, die door meerdere Christelijke patroons ten opzichte van haar wordt aangenomen, daarbij de halfslachtige opvattingen omtrent haar nut en noodzakelijkheid, die weer anderen huldigen, en ten derde de tweeslachtigheid die openbaar komt in de houding ten opzichte van de Centrale pa- troonsorganisaties, die men noodig acht, en de vakorganisaties van patroons, die men niet of slechts uitzonderlijk noodig acht, moet den buiten- staander, die niet meer dan oppervlakkig kennis kan nemen van de beteekenis, de vraag doen stel- len, of die beteekenis inderdaad zoo groot is als de voorstanders der Christelijke patroonsorganisa- tie willen doen gelooven. Het is daarom noodig, hier een oogenblik nader bij stil te staan.

Meer nog dan in arbeiderskringen hebben in patroonskringen wijsgeerige, of wilt ge, theolo- gische principes een rol gespeeld bij de bepaling van de beteekenis der principiële organisatie. Theologen, die zich de vraag stellen: „Wie spreekt er nu tegenwoordig nog over Barth of Brunner?“ mogen er rekening mede houden, dat de opvat- tingen dezer Zwitsersche theologen, waaraan een zekere consequentie niet mag worden onttogen, in Christelijke patroonskringen reeds jarenlang prac- tische toepassing hebben gevonden, en nog vinden. De eigenmachtigheid van het natuurlijke levens- terrein, tegenover het terrein van het Christelijk genadeleven, wordt meer aangegrepen als verdedi- ging van vakorganisatie op z.g. „neutralen“ grond- slag dan menig Gereformeerd theoloog wellicht vermoedt.

In een rapport¹⁾ over de kwestie der Prot. Chr. patroonsvakorganisaties in 1929 uitgebracht, komt o.a. deze uitspraak voor: „Het bedrijfsleven ligt op het terrein der algemeene ge- nade en heeft als zoodanig naast het in de kerk vereenigde religieuze leven en naast andere levenskringen, eigen zelf- standige beteekenis. Een scheiding tusschen Christenen en niet-Christe- nen is aan het bedrijfsleven niet in- haerent“.

Het is de groote verdienste van sommige onzer voormannen, dat men voor dit foutieve standpunt de oogen van een groot deel van ons Christenvolk en ook van onze Christen-patroons heeft geopend. De consequentie toch van dit standpunt moet zijn, dat in de practijk van het leven levensordeningen geldend worden gemaakt, welke als zoodanig staan buiten het Koninkrijk van Christus Jezus. In dezen gedachtengang toch vertoont dan alleen maar de Kerk als instituut een Christelijk karakter, en be- hoort alles wat daar buiten ligt tot het terrein van het natuurlijke wereldleven, waarin alleen zake- lijke en niet principiële factoren een rol spelen.²⁾

Consequent doorgeredeneerd is dan Christelijke vakorganisatie een onding, maar datzelfde geldt ook van Christelijke politiek, van Christelijke we- tenschap, van Christelijk onderwijs, radio enz. enz.

Inconsequent is dan echter ook het tweeslach- tige standpunt, dat door sommige Chr. patroons wordt ingenomen ten opzichte van vakorganisatie van arbeiders, en de Centrale en de Chr. vak- organisatie van patroons. Voor de Christelijke ar- beiders acht men Christelijke vakorganisatie wel geboden, doch voor zichzelf acht men dit over- bodig. Of wel: men acht de Centrale Christelijke patroonsorganisatie nuttig en noodig en is er lid van, doch prefereert voor zijn onderneming de „neutrale“ vakorganisatie en is daar ook lid van. In de eerste, de Prot. Chr. Centrale, is men dan, zooals men argumenteert, georganiseerd voor zijn „beginsel“, en in de andere, de „neutrale“ vak- vereeniging, voor zijn „belang“.

Wij noemen dit inconsequent, immers wat voor arbeiders geldt, is ook geldig voor patroons; ter- wijl tusschen beide vormen van patroonsorganisa- ties eenig graduëel verschil moge bestaan, in wezen zijn zij gelijk en wordt de eene (Centrale) in de practijk door de anderen (de vakorganisaties) mede gebouwd.

Onmogelijk is dan ook vol te houden, dat de Christelijke levens- en wereldbeschouwing wel een eigen Christelijke kijk zou verschaffen op de vraag- stukken die aan de arbeidersorganisaties of aan de Centrale patroonsorganisaties worden voorgelegd, en dit niet zou doen op de vraagstukken, die in den bedrijfskring zelf, in de vakorganisatie van patroons, ter sprake komen.

Ter voorkoming van misleiding ten opzichte van de beteekenis der Christelijke patroonsorganisaties is dan ook noodig, dat deze tweeslachtigheid in juist licht wordt gesteld. Hoewel wij weten, dat ook hier uitzonderingen kunnen zijn.

In sommige vakken is het aantal bedrijfsge- nooten zoo klein, dat het onmogelijk moet worden geacht, om een zelfstandige Christelijke vakorganisatie van patroons te stichten. Over deze broeders oordeelen wij niet, hoewel men zich wel terdege rekenschap dient te geven van de vraag, of het inderdaad Onmogelijk is, of zelfs het hebben van een zeer kleine Christelijke groep van vijf of zes vakge- nooten niet mogelijk blijkt.

Want aparte Christelijke vakorganisatie van pa-

1) Rapport inzake de Christelijke patroonsorganisatie door een commissie, uitgebracht aan het bestuur der Chr. Werkgeversvereniging 1929. Dit rapport is door deze orga- nisatie nimmer aanvaard. Schrijver dezes behoorde tot een der samenstellers van het rapport en heeft dit ook in de jaarvergadering der C. W. V. in 1929 te Groningen breed- toelicht en verdedigd. Het behoeft geen betoog, hoe hem dit thans leed doet. In publieke vergadering der C. W. V. in 1936 heeft hij dan ook verklaard, zich niet meer met dit rapport te kunnen vereenigen, en het steunt niet blij- schap, dat meerderen der samenstellers zich eveneens in dien geest hebben uitgesproken.

2) Wie meer uitvoerig omtrent deze stof voorlichting wenscht, leze:

a. Prof. Mr H. Dooyeweerd: „De strijd over het vraagstuk der Christelijke Vakorganisatie van werkgevers in het licht van een oude strijdzaak in de Christelijke levens- en wereldbeschouwing“ (Uitgave van het Christelijk Werkgevers Verbond, Dr. Kuiperstraat, Den Haag).

b. Zie Prof. Dr K. Schilder: „Geen Duimbreed“ (Kok- Kampen, 1936) pag. 17: „De herauten van het Christelijk denken hebben altijd volgehouden, dat een concrete ge- loofsbetekenissen noodig is voor den opbouw van heel het leven“. Zie ook pag. 74.

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

troons, ho- tot brekin- geuite bev- leidend. D- organisati- in den kri- samenwer- kundig ter- partijen n- regeering- maatschap- lijke maats- kenden no- behoud va- den eigen- Een fed- nisaties, is dan ook- de Christe- Op gron- mand dat- drijsleven- daardoor- Met kle- practijk is- het ideaal- hoorzaam- slachtighe- schade aa- In talrij- troonsorg- is, blijver- hun „neut- merking- ben toch- het Christ- Middensta- dersbond- parallel- eigen pri- zelden ko- der Chris- traies in- leven ger- die daar- middensta- een veel- werkgeve- „neutrale- daar men- overgestel- organisati- Onze Chr- jaren lang- hier wrin- Onze G- en belang- seerd in- versterke- groep. He- heeft afge- misch in- Hier is- van onzu- van een- lijke beg- stikt. Da- Staatkund- opzichte- saties van-

hebben in
ge, theolo-
de bepaling
organisatie.
Wie spreekt
of Brunner?
dat de opvat-
waaraan een
n ontzegt, in
renlang praec-
n nog vinden.
rijke levens-
et Christelijk
als verdedi-
ralen" grond-
bloog wellicht

der Prof. Chr.
bracht, komt
rijfsleven
meene ge-
aast het in
ze leven en
eigen zelf-
scheiding
et-Christe-
en niet in-

ommige onzer
ieve standpunt
s Christenvolk
heeft geopend.
punt moet zijn,
ensordeningen
zoodanig staan
fezus. In dezen
leen maar de
arakter, en be-
het terrein van
n alleen zaken
rol spelen. 2)
an Christelijke
datzelfde geldt
Christelijke we-
radio enz. enz.
het tweeslacht-
Chr. patroons
vakorganisatie
de Chr. vak-
Christelijke ar-
organisatie wel
men dit over-
ale Christelijke
lig en is er lid
onderneming de
ar ook lid van.
is, is men dan,
iseerd voor zijn
„neutrale” vak-

amers wat voor
patroons; ter-
troonsorganisa-
estaan, in wezen
(Centrale) in de
organisaties) mede

houden, dat de
ouwing wel een
fen op de vraag-
isaties of aan de
den voorgelegd,
stukken, die in
korganisatie van

ten opzichte van
roonsorganisaties
eslachtigheid in
l wij weten, dat
zijn.

bedrijfsgeenoten
t worden geacht,
akorganisatie van
oeders oordeelen
dege rekenschap
f het inderdaad
en van een zeer
jf of zes vakge-

organisatie van pa-

patroonsorganisatie
het bestuur der Chr-
t is door deze orga-
es behoorde tot een
heeft dit ook in de
e Groningen breder
een betoog, hoe hem
dering der C. W. V.
zich niet meer met
het stemt tot blijf-
rs zich eveneens in

ze stof voorlichting

ijd over het vraagstuk
werkgevers in het
Christelijke levens- en
Christelijk Werkgevers

n Duimbreed" (Kok-
t van het Christelijk
t een concrete ge-
pbouw van heel het

troons, hoe klein ook, behoeft geenszins te leiden tot breking van het bedrijfsleven. Ook deze veel-geuite bewering is weer niet juist en werkt misleidend. De Christen-patroon mag zich met zijn organisatie niet afzonderen, maar heeft zeer zeker in den kring van het bedrijfsleven den plicht tot samenwerking met anderen, en gelijk op Staatkundig terrein samenwerking der Chr. politieke partijen met andersdenkenden plaats vindt in de regeering van stad en land, zoo zal er steeds op maatschappelijk terrein samenwerking der Christelijke maatschappelijke organisaties met andersdenkenden noodig, zelfs geboden zijn, ter bereiking en behoud van geordende toestanden algemeen en in den eigen bedrijfskring.

Een federatieve samenwerking met andere organisaties, met behoud van ieders zelfstandigheid, is dan ook steeds de aangewezen weg. Zelfs dienen de Christenen hier de leiding te geven.

Op grond van bovenstaande zal dan echter niemand daaruit kunnen concluderen, dat het bedrijfsleven of het algemeen maatschappelijk leven daardoor tot „neutraal” terrein is verklaard. 2)

Met klem wijzen wij hier op een en ander. De praktijk immers blijft ook hier nog zoo ver van het ideaal, dat ieder Christen-patroon zich in gehoorzaamheid dient voor oogen te stellen. De halfslachtigheid en tweeslachtigheid doen zooveel schade aan de beleving van onze beginselen.

In talrijke bedrijfstakken, waar Christelijke patroonsorganisatie reeds is of zeer goed mogelijk is, blijven vele Christelijke patroons rustig in hun „neutrale” vakorganisatie. Wordt daarop aanmerking gemaakt, dan is soms het antwoord: „Ik ben toch ook Christelijk georganiseerd”, hetzij in het Christelijk Werkgeversverbond, of in den Chr. Middenstandsbond. (Bij den Chr. Boeren- en Tuindersbond loopt Centrale en vakorganisaties meer parallel.) Men doet niet de minste moeite om tot eigen principiële vakorganisatie te komen. Niet zelden komt het voor, dat de vertegenwoordigers der Christelijke Werkgevers- of Middenstandscentrales in door de Overheid of het bedrijf in het leven geroepen organen, medebroeders aantreffen, die daar niet zitten als Christelijk werkgever of middenstander, doch als vertegenwoordiger van een veelal de liberale beginselen propageerende werkgevers- of middenstandscentrale, waarbij hun „neutrale” vakorganisatie is aangesloten, en die daar menigmaal een geluid laten hooren, tegenovergesteld aan dat van de Christelijke Centrale organisaties, waarvan zij soms ook nog lid zijn. Onze Christelijke arbeidersorganisaties uiten al jaren lang deze klacht, en niet zonder reden. Want hier wringt de schoen inderdaad.

Onze Christelijke patroons zijn voor een groot en belangrijk deel nog bedrijfsgewijze georganiseerd in de „neutrale” (liberale) vakorganisaties en versterken daardoor deze, en verzwakken eigen groep. Het liberalisme, dat zoo men zegt, politiek heeft afgedaan, is mede daardoor sociaal en economisch in ons vaderland nog een geweldige macht.

Hier is periculum in mora. Het groote gevaar van onzuiverheid ten opzichte van de beginselen, van een dualisme, dat de toepassing onzer Christelijke beginselen op maatschappelijk terrein verstikt. Dat de Kerk bedreigt, dat de Christelijke Staatskunde bedreigt, en dat misleidend werkt ten opzichte van de beteekenis der principiële organisaties van patroons.

A. BORST Pzn.

3) Ten onrechte beroepen sommigen zich bij de verdediging dezer neutraliteit op Dr A. Kuyper, „Gemeene Gratie”, Deel III, pag. 437 (uitgave Kok, Kampen). Wat Kuyper daar betoogt, ligt geheel in dezelfde lijn als ons betoog. Kuyper betoogt, dat niets van het menschelek leven ligt buiten Gods bestel, dat wij ons niet mogen afzonderen of onttrekken, doch dat onze arbeid op aarde is vervulling van onze Godsdienstige roeping. „Het zijn juist de kinderen Gods, die er hun eere in hebben te stellen, om ook op dit terrein bij anderen niet achter te staan, omdat het ook op dit terrein God is, Die wijsheid geeft, God, Die de middelen bereidt, en God, Die door Zijn Gemeene Gratie de ontwikkeling van het maatschappelijk leven leidt”.

Wel een samenwerking dus met andersdenkenden, maar niet van een „neutraal” optreden spreekt Kuyper, veel minder van een „neutraal” terrein.

Men dient trouwens steeds Kuypers werk: „De Gemeene Gratie” te bezien in groot verband, d.w.z. geschiedkundig, leerstellig en praktisch, om juist te leeren verstaan zijn magistrale woord: „Geen duimbreed is er op heel het erf van ons menschelek leven, waarvan de Christus, Die aller Souverein is, niet roept: „Mijn”.

Onvoldoende over heel de linie.

De J. H. Rietherg schrijft in „De Wachter”:

In zijn bestrijding van Prof. Schilder staat Prof. Hepp uiterst zwak.

Wel heeft hij ook eenige waardeering. Hij schrijft toch: „Uitnemend is de gedachte van dit kritisch gevoelen (Prof. S.), in tegenstelling met het vorige (Ds de Graaf), om bij de beschouwing van de algemeene genade uit te gaan van de schepping van den mensch.... Volkomen terecht merkt hij op: „Uit de Schrift Hem zelf in zijn berichtgeving over schepping en voorzienigheid, begin en vervolg, verstaan hebbende, ben ik nu ook verplicht, de historisch bepaalde

orde van al Gods werken in acht te nemen, zoo vaak ik er over nadenk”.

Het standpunt van Prof. Schilder acht hij te verkiezen boven dat van Ds de Graaf. Ook verdient het volgens hem waardeering, dat Prof. Schilder het werkverbond met de schepping van den mensch op het nauwst verbindt.

Maar deze waardeering verhindert Prof. Hepp niet te schrijven, dat zijn Kamper collega toch geheel mis is.

Hij betoogt: „Doch men haalt den verkeerden wissel over, wanneer men het werkverbond tot uitgangspunt kiest van de algemeene genade. Algemeene en bijzondere genade vloeien niet uit het werkverbond voort” (pag. 72). Terwijl hij op pag. 79 zegt: „Maar voor een algemeene genade, welke noch uit het werkverbond voortvloeit, noch deel uitmaakt van de zaligende genade is in dezen gedachtengang geen duimbreed opengelaten”.

Het treft me in deze zinnen, dat Prof. Hepp de opvatting van Prof. Schilder aldus weergeeft: de algemeene genade „vloeit voort” uit het werkverbond.

Tot mijn spijt moet ik zeggen, dat ik niet heb kunnen vinden waar Prof. Schilder in dit verband den term „voortvloeien” uit het werkverbond gebruikt. Trouwens, Prof. Hepp geeft ook geen citaat van zijn collega, waarin dit letterlijk zoo staat. Toch komt het bij de weergave van iemands gevoelens soms juist op een woord aan. Zoo komt het hier aan op het woord „voortvloeien”. Ik kan dit woord in verschillenden zin gebruiken. Een beek vloeit voort uit een bron; ze zijn dus in den grond der zaak één. Wie zoo spreekt over werkverbond en algemeene genade, maakt deze twee in den grond der zaak één. Bij zoo iemand is eigenlijk geen sprake van algemeene genade.

Maar ik kan „voortvloeien” ook in een anderen zin gebruiken. Wanneer ik zeg: mijn erfrecht op het bezit van mijn ouders vloeit voort uit mijn kind-zijn, dan maak ik het erfrecht en het kind-zijn niet tot één. Doch dan geef ik den rechtsgrond van mijn erfrecht aan.

Zoo staat het ook hier. Als Prof. Schilder verband legt tusschen werkverbond en algemeene genade, dan heeft hij het over den „rechtsgrond”, en is er geen sprake van vereenzelviging van werkverbond en algemeene genade, maar wordt de laatste geheel gehandhaafd.

Dit had Prof. Hepp in zijn bestrijding duidelijk moeten laten uitkomen.

Hierbij komt nog dit. Prof. Hepp beschuldigt Prof. Schilder, dat deze den „verkeerden wissel” heeft overgehaald, zoodat bij hem „geen duimbreed is opengelaten voor een algemeene genade, welke noch uit het werkverbond voortvloeit noch deel uitmaakt van de zaligende genade”.

Deze niet geringe beschuldiging had Prof. Hepp moeten bewijzen met de belijdenis. Hij had uit de belijdenis moeten aantoonen welken grond onze belijdenis neemt voor de algemeene genade. Het bewijs moest geleverd zijn, dat onze Drie formulieren van eenigheid alleen een algemeene genade leeren, die niet „voortvloeit” uit het werkverbond.

Dit bewijs is echter door Prof. Hepp niet gegeven.

Wel haalt hij aan artikel 1 van het 1ste hoofdstuk der Dordtsche leerregels. Maar het is mij niet mogen gelukken hierin eenig bewijs te zien voor de beschuldiging, die Prof. Hepp uitsprekt. Door Prof. Hepp worden deze woorden aangehaald: „Aangezien alle menschen in Adam gezondigd hebben, en des vloeks en eeuwigen doods zijn schuldig geworden, zoo zoude God niemand ongelijk hebben gedaan, indien Hij het gansche menscheleke geslacht in de zonde en vervloeking had willen laten en om de zonde te verdooimen.” Het artikel luidt verder: „volgens deze uitspraken des Apostels: De geheele wereld is door God verdoemelijk. Zij hebben allen gezondigd en derven de heerlijkheid Gods (Rom. III: 19, 23). En: De bezoldiging der zonde is de dood (Rom. VI: 23).”

Wat dit te maken heeft met het punt in kwestie is mij niet duidelijk. Boven dit hoofdstuk staat: „Van de goddelijke verkiezing en verwerping”. Ds Feenstra, die onlangs in „Credo” een goedkeuring van Prof. Hepp kreeg, zegt in zijn verklaring, dat dit artikel gericht is tegen het bezwaar van de Remonstranten „alsof God onrecht zou doen, door te verwerpen degenen, die Hij in Christus verkoren heeft”. „Wij gaan uit van het recht Gods.... Als God naar recht wilde doen, zou niemand voor Zijn aangezicht kunnen bestaan.” Het gaat dus in den grond der zaak over het recht van God in de verwerping van den mensch.

Prof. Hepp geeft deze verklaring: „Indien God den mensch alleen aan het werkverbond had gehouden en hem geen genade, noch algemeene noch bijzondere had bewezen, dan zou niemand over onrecht mogen klagen. Al heft Hij het werkverbond nooit op, Hij laat het niet als de eenige factor werken, maar maakt Zijn genade tot een tweeden, even krachtigen factor”.

Aangenomen, dat deze exegese van Prof. Hepp juist is, welke bewijskracht zit er dan in voor hetgeen hij bewijzen moet? Hij moet bewijzen, dat Prof. Schilder van de belijdenis afwijkt door verband te leggen tusschen werkverbond en algemeene genade. Hierbij kan hem het door hem aangehaalde artikel van de Dordtsche Leerregels zeker niet helpen!

Conclusie is derhalve, dat elk bewijs uit de belijdenis ontbreekt.

Ook is onjuist de meening van Prof. Hepp, dat door Prof. Schilder de gemeene gratie gelooschend wordt.

Zeker, Prof. Schilder zegt het anders dan Kuyper, hetgeen ook door hem volmondig erkend wordt. Zooals ik reeds eerder schreef, kan dit „anders zeggen” juist een groote vooruitgang zijn, en niet een afbreken.

Kuyper laat de gemeene gratie geboren worden uit de lankmoedigheid Gods, waarmee het Goddelijk geduld van den Almachtige de zonde lijdelijk verdraagt. Gods lankmoedigheid wordt in de gemeene gratie op aangrijpende wijze verheerlijkt. „Gods heiligheid en majesteit reageert tegen alle zonde, niet slechts ten deele, maar volstrektelijk, in den meest absoluten zin. Ging nu dit inwerken van Gods heiligheid tegen de zonde op staanden voet, voetstoots, in al zijn verschrikkelijkheid door, zoo zou er geen „gemeene gratie”

zijn. Maar nu is de Heere onze God, niet enkel heilig, maar in Zijn heiligheid tevens lankmoedig, en het is uit die „lankmoedigheid” waarmee het Goddelijk geduld van den Almachtige de zonde tijdelijk verdraagt, dat „de gemeene gratie” geboren werd” (I, pag. 6). „Hier ligt nu de wortel van de leer der „gemeene gratie”, en tevens de verklaring, waarom ze een zoo onmisbaar stuk der Gereformeerde belijdenis uitmaakt. Ze is niet opgekomen uit wijsgeerige verzinning, maar uit de belijdenis van het doodelijk karakter der zonde. Aan dat doodelijk karakter der zonde hebben onze Gereformeerde vaders steeds vastgehouden. „Van nature dood door de zonde en de misdaden” bleef aller getuigenis. Maar schijnbaar klopte dit niet op de werkelijkheid. Er was in die zondige wereld, ook buiten de kerk, zooveel schoons, zooveel eerbiedwaardigs, zooveel dat tot jaloerschheid verwekte. Dit stelde voor de keus, om of al dit goede, tegen beter weten in, te loochenen, en met de Doopers af te dolen of wel, om den gevallen mensch als niet zoo diep gevallen voor te stellen, en alzoo te verdolen in de Arminiaansche ketterij. En voor dien tweesprong geplaatst, heeft nu de Gereformeerde belijdenis geweigerd één der beide wegen in te slaan. Voor het goede en schoone buiten de kerk, onder ongelovigen, in de wereld mochten we het oog niet sluiten. Dit goede was er, en dat moest erkend. En evenmin mocht ook maar iets afgedongen op de volstrekte verdorvenheid der zondige natuur. Doch hierin lag de oplossing van deze schijnbare tegenstrijdigheid, dat er ook buiten de kerk, onder de heidenen, midden in de wereld, genade werkte, genade niet eeuwig, noch tot zaligheid, maar tijdelijk en tot stuiting van het verderf, dat in de zonde school”. (I, pag. 7.)

Het „vaste geschiedkundige uitgangspunt voor het leerstuk van de gemeene gratie” vindt Kuyper „in de Verbondssluiting van God met Noach, na den Zondvloed” (pag. 7). De „bestendigheid van de thans bestaande orde van zaken voor wat heel ons aardrijk, en het menschelek leven op het aardrijk, betreft, is ons bezegeld in het Noachietisch Verbond. Tot op Noach goldde alles in gestadige onrust, en was der verandering onderworpen. De vloek werkte in toorne door. Maar bij Noach is die onrust in ruste verkeerd door een vrijmachtige daad van de goeder-tierenheid des Heeren. God heeft na den Zondvloed aan deze aarde Zijn Verbond gegeven. Zijn Verbond aan deze aarde, Zijn Verbond aan al wat mensch heet, Zijn Verbond zelfs aan de dierenwereld en aan heel de natuur. Van Noach tot aan het M a r a n a t h a gaat het, voor het uitwendig bestand der dingen, nu in ongestoorde bestendigheid, rust en orde door. Aldus is het bestel des Heeren. Aldus is Zijn vrijmachtig welbehagen. En opdat wij, kinderen der menschen, de rust, den vrede, en de kalmte smaken en genieten zouden, die in deze bestendigheid voor ons bereid was, heeft God de Heere niet alleen bij Zichzelfven voorgenomen aldus te doen, maar ook dit Zijn besluit aan Noach en door Noach aan ons openbaard; en opdat het voor ons gewisse zekerheid zou hebben dit Zijn besluit in een Verbondsbefoel voor ons vastgelegd en ons bezegeld. „Is uit dien hoofde op Noach, dat we voor den stand van ons menschelek leven in alle ding hebben terug te gaan. Daar, bij Noachs altaar, na den Zondvloed opgericht, en door het offer-bloed geheiligd, ligt het groote, machtige, alles beheerschende uitgangspunt voor heel de ontwikkelingsgeschiedenis van ons menschelek leven, en het is door dat uitgangspunt bij Noach, dat de g e m e e n e g r a t i e, die in het Paradijs begon, haar meer vaste gestalte verkreeg” (pag. 14).

Zoo laat Kuyper dus de gemeene gratie „geboren worden” uit Gods „lankmoedigheid” en zoekt hij het vaste geschiedkundige uitgangspunt voor de leer der gemeene gratie in Gods Verbond met Noach. Dit betoog is niet bijzonder klemmend. Er blijven hier vragen over. Hoe staat het dan met de gemeene gratie van den val tot op Noach? Moet de leer der gemeene gratie voor dat tijdvak geen vast geschiedkundig uitgangspunt hebben? En is wel juist de groote tegenstelling, die Kuyper maakt tusschen de orde van zaken vóór Noach en ná Noach en ná Gods verbondssluiting met hem? Is het wel juist, dat vóór Noach „alles goldde in gestadige onrust en der verandering onderworpen was”, terwijl „bij Noach die onrust in ruste verkeerd is?”

Om het verwijt te voorkomen dat ik aan Kuyper geen recht doe, wijs ik er op, dat hij niet zegt, dat er voor Noach geen gemeene gratie was. Dat blijkt wel anders uit het hierboven gegeven citaat, waarin hij spreekt over „de gemeene gratie, die in het Paradijs begon”. Hij schrijft trouwens een geheel hoofdstuk over: „Van Noach terug op het Paradijs”. Prof. Hepp zegt, dat Prof. Schilder in dit opzicht Kuyper „niet begrepen” heeft en hem niet voldoende citeert (pag. 70). Maar dit is onjuist. Prof. Schilder wijst wel terdege op het feit, dat Kuyper de gemeene gratie ook ziet vóór Noach. Doch dit heeft met het punt in kwestie niets te maken. Het komt me voor, dat aan Prof. Hepp de vraag gesteld mag worden: hebt U Prof. Schilder wel goed begrepen en wordt hij door U wel voldoende geciteerd?

Het gaat immers hierom: is het wel waar, dat voor de leer van de algemeene genade het vaste geschiedkundige uitgangspunt gevonden moet worden in Gods Verbond met Noach?

Kuyper zegt, dat „d e t e g e n w o o r d i g e o r d e v a n z a k e n feitelijk eerst door en na dit Noachietisch Verbond in het leven trad”. Prof. Hepp wijst hierop, om daardoor aan te toonen, dat Prof. Schilder tekort schiet in het begripen van Kuyper.

Maar Prof. Schilder heeft het evengoed over „de tegenwoordige orde van zaken”. Leest slechts wat hij schrijft in „Wat is de hemel?” (pag. 284 v.v.). En het Verbond met Noach wordt door hem niet van zijn betekenis beroofd. Wat Prof. Hepp daarover zegt, gaat aan Prof. Schilder voorbij.

Prof. Schilder wil voor de leer der algemeene ge-